

Čedomir ČUPIĆ*

NJEGOŠ U SVOM I NAŠEM VREMENU**

— *viđenje politike i političkog života
u Njegoševom delovanju i delima* —

Apstrakt: Tekst analizira i promišlja Njegoševo političko delovanje i njegovo značenje u našem vremenu. U Njegoševoj ličnosti spojene su tri uloge: poete, vladike i vladara. Njegoš kao vladar bio je razapet između modernosti i patrijarhalne tradicije i tradicionalnosti. S njime Crna Gora otpočinje da se utemeljuje kao država. Drama utemeljenja države bila je teška i izazovna za vladara spolja okruženog neprijateljstvom a unutar razapetog ostrim i žestokim otporom plemena. U takvoj situaciji Njegoš pokušava da spoji ljudske ideale koji utemeljuju dostojanstvo ličnosti, ali i da stvara državnu organizaciju praćenu principom hijerarhije koji traži pokornost prema organizaciji vlasti i odgovorno ponašanje. Sukob, međutim, nastaje upravo između plemenskog shvatanja samostalnosti i državne organizovanosti. Njegoš je to i poetski pokazao u svoja dva velika dela *Gorskom vijencu* i *Lažnom caru Šćepanu Malom*. U *Gorskom vijencu* politički život zbiva se na saborima na kojima podjednako učestvuju glavari i ljudi iz naroda. U dijalozima se uvažavaju bolji argumenti, a ne argumenti na osnovu plemenskog hijerarhijskog položaja. U *Lažnom caru Šćepanu Malom* Njegoš uvodi elemente moderne politike koji menjaju rodovsku (plemensku) političku organizaciju. Moderna politička organizovanost razdvaja duhovnu i svetovnu vlast, na osnovu čega se priprema uspostavljanje države na modernim načelima državnog ustrojstva. Njegoš je u svojoj poetici prefinjeno ukazao na negativnu stranu političkog ponašanja koje uvodi moderna. U njoj dominira politička moć kao neprikosnoveni autoritet koji se lako može otrgnuti i otuđiti od naroda. Svest o opasnostima koje donosi moderna politika mučila je Njegoša u celom procesu uspostavljanja Crne Gore kao države. Njegoša u savremenosti treba čitati i tumačiti prema univerzalnim značenjima, a ne u minulim ovozemaljskim opterećenjima.

Ključne reči: *politika, pleme, narod, država, vlast, tradicija, tradicionalizam, modernizacija, sloboda, pravda, univerzalne vrednosti*

Retke su ličnosti u istoriji koje su se pojavljivale u različitim ulogama, a svaka od njih ima bitnost, značaj i vrednost. Takva ličnost bio je Njegoš. Unutar sebe je nosio dar i veliku potenciju poete, a spolja je dobio dve važne uloge,

---

* Prof. dr Čedomir Čupić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

** Besjeda održana 12. oktobra 2017.

jednu svetu i drugu svetovnu. U tom čoveku spojeni su poeta, vladika i vladar. Poeta i crkveni dostojanstvenik nosili su nešto sveto i duhovno, a vladar nešto zemaljsko, nesveto, često i praktično i prizemno. Nije lako spojiti unutrašnje i spoljašnje darove. To je preveliko opterećenje. Verovatno je i to jedan od razloga što je Njegoš ubrzano i kratko živeo. Iako spolja po izgledu smiren, s moćnim prirodnim izgledom i estetskom otmenošću, on je iznutra bio okean pun izazova i bura, dubinskih blagodeti i površinskih nesreća.

Njegoš je živeo u vremenu modernih izazova i autohtonih, duboko ukorenjenih primitivnih obrazaca života. Bio je to izazovan i tragičan život, razapet između modernosti i duboke patrijarhalne tradicije i tradicionalnosti. Tradicija i tradicionalizam u temelju su njegovog porekla, a modernizacija u duši i duhu. Primitivizam i modernizam poigravali su se, ne samo u njegovom životu nego i unutar njegovih duševnih doživljaja i stanja. Imao je i fizičko i duhovno oko koje je dobro zapažalo svaku pojedinost u okolnom svetu, ali i unutrašnji obrazac koji ga je zaustavljao i kojeg nije mogao lako da se oslobodi. Njegova poetičnost bila je idealno čista. Duhovna potpora bila mu je religioznost, a religiozni način života utemeljio mu je uzdržanost, izdržljivost i disciplinu. Vladarsko žezlo često ga je guralo iz krajnosti u krajnost.

Crna Gora kao država s Njegošem otpočinje da se utemeljuje. Ona je naličovala antičkim polisima, s tim što su ti polisi u Njegoševom vremenu bili plemenski. Kao i kod antičkih Grka, političku zajednicu u Njegoševom shvatanju povezivale su dve velike vrednosti — sloboda i opšte dobro. Korist kao treći elemenat antičke politike nije u Njegoševoj Crnoj Gori materijalizovan, već je imao romantičarsku zanesenost kojom je, u nepovoljnim spoljašnjim okolnostima, trebalo održati slobodu i doneti pravdu. Iako Njegoš nije temeljno poznao antičku političku filozofiju, on je nju intuitivno doživljavao i živeo na svoj način. Ima nešto što je Crnu Goru spajalo s antičkim idealima politike i političkog života, posebno stare Grčke. Da li je to blizina Grčke, ili balkanski prostor, ili nešto što ne možemo nikada dokučiti, a što nesporno pokazuje da se drama političkog života i kod antičkih Grka i Crnogoraca odvijala po sličnom obrascu.

Kod antičkih grčkih filozofa, posebno kod Aristotela, poezija je pripadala stvaralaštvu, a politika praksisu, odnosno osmišljenoj i razboritoj organizovanosti. Poezija daje ideje, a politika ih realizuje da bi one promenile lice zemlje. To je spoj stvaralaštva i praksisa. Stvaralaštvo daje ideje i zacrtava ciljeve i strategije, a u praksisu se one na osmišljen način ostvaruju. Sjajno je zapazio Milovan Đilas da je za Njegoša vlast bila „materijalizovanje ideje, sredstvo ideje. Otuda u njegovoj vlasti makar koliko bila u ponečem i surova, ima

ne samo čednog primitivizma, nego i neke duhovne čistote”.¹ Njegoš je neosporno bio vlastodržac, ali nije bio vlastoljubac. Njegov život bio je posvećen duhovnosti, odnosno mislima i idejama.² Kao religijski velikodostojnik prihvatao je strast, ali ne i ovozemaljsku ljubav.³ Nije bežao od strasti, ali se sklanjao od zamke ljubavi.

Tri vatre su gorele u njegovom okruženju. Jedna interesno orijentisana, druga krajnje neprijateljska i treća unutrašnja, vezana za plemenske glavešine koji su čas pokazivali veliku odanost u borbi za slobodu i nezavisnost Crne Gore, koja je prelazila u jednu vrstu plemenskog i nacionalnog egoizma, a čas su, s druge strane, znali i da se pobune protiv Njegoša i da ga odbace. Ova treća vatra ga je najteže pogađala jer je njegova unutrašnja. Za druge dve razvio je strategiju: sa Austrijom nije bio u ljubavi, već u hladnom nadmudrivanju, a Otomansku imperiju je mrzeo. Nije Njegoš bio mrzitelj naroda nego njihovih politika. To je ono što mnogi nisu shvatali pa su često Njegoša na loš način tumačili i zloupotrebljavali. Njegoš nije bio ni protiv drugih konfesija i religija, već je bio protiv njihovih nepravednika, silnika i lažova. Njegova poetska uzrečica „kako moga vjerovat Turcima”⁴ nije se odnosila na Turke kao narod već na Turke kao nasilnike, na one koji su predstavljali otomansku vlast. Kod drugih i različitih cenio je isto što i u svojem životu: čovečnost, junaštvo i pravednost. Onoga koga je smatrao dobrim čovekom, nezavisno od nacije i religije, uvek je prihvatao i s njim se rado susretao, družio i dopisivao.

¹ Milovan Đilas, *Njegoš*, Zodne, Beograd — Ljubljana, 1988, str. 204.

² „Njegoš nije spadao u one koji najviše znaju, no u one koji najdublje pronicu i najjače osećaju. Duhovna nemoć čovekova njemu je vazda bila prisutna, vazda mučeći ga kao težak i jezovit san. Silno stradanje pod osećajem te duhovne nemoći, koju je on pronikao kod svih smrtnih i koju je na sebi iskusio, našlo je izraza u najmoćnijim stihovima, koje je uopšte Njegoš napisao... Ovi večni problemi ljudskog života bez prestanka su uznemiravali i volnovali duh pesnikov” (Nikolaj Velimirović, *Religija Njegoševa*, Oktoih, Narodna biblioteka „Njegoš”, Peć, Unireks, Podgorica, 1994, str. 71–72).

³ Nikolaj Velimirović ističe da je Njegoš osećao da je „ostavljen na milost i nemilost želja i strasti...” Nije zbog toga, po Velimiroviću, čudo što je Njegoš pevao „jedna slamka među vihorove”. Velimirović ističe da su strasti „kao vatra i voda, za koje je rečeno da su ‘dobre sluge ali zli gospodari’. Moći upotrebiti strasti ne dati se od njih upotrebiti, za to treba mnogo, često i nadčovečanske snage, naročito kada se čovek već predao njihovoj službi. Strast je za sebe cela individua; svaki čovek predstavlja borbu više ovakvih individua u sebi; samo kod jakih karaktera zna se, koja je od njih stalni pobedilac, stalna tačka gravitacije, oko koje se ostale kreću, moćna direktiva koja daje pravac sve-mu ostalom” (*Op. cit.*, str. 67).

⁴ Petar II Petrović Njegoš, *Gorski vijenac*, u: Petar II Petrović Njegoš, *Djela*, CID, Podgorica, 1995, str. 69.

Posebno je izdvajao najinteligentnije, a ako su uz to još i obrazovani, onda je imao od njih šta i da čuje i nauči. On nije prezirao ljude; prezirao je njihove loše karaktere i još gore mentalitete.

Kada je u pitanju politika i politički život, u njemu se borio ideal etičke zajednice i zajednice u realnosti u kojoj najčešće dominiraju prljava sredstva. On je prema politici i političkom životu imao uzvišen i pogled i osećaj, jer je u njoj cenio univerzalne vrednosti: slobodu, pravednost i dobro. Prezirao je podvale, pokvarenosti, lukavstva i sve ono čime je u određenim situacijama bio prinuđen da se i sam posluži. Crnu Goru je politički pozicionirao, odnosno stvarao je od nje državu, a u tom stvaranju nailazio je na različite prepreke koje nije mogao da ukloni. Utemeljujući Crnu Goru kao državu, bio je suočen s paradoksom. S jedne strane, u njoj je vladao primitivizam i prostakluk, a, s druge strane, težio je da uspostavi modernu državu u kojoj funkcionišu institucije i ustanove. Bila je to politička realnost u kojoj su sadržaji bili suprotstavljeni poželjnoj formi.

Njgoš je želeo da uspostavi formalizovanu organizaciju vlasti i odrekne se principa koji su duboko prožimali i etički bojili plemensku organizaciju života. Bio je to u njemu sukob plemena i države. I pleme i država imali su svoje i pozitivne i negativne, odnosno mračne strane. Novo je donosilo svežinu, ali i otvaralo nepoznate mogućnosti. U starom je prebivalo nešto od naivnih, idealnih vrednosti i sadržaja koji su ljude u tim crnogorskim prostorima vekovima povezivali i održavali. Nije lako izaći na kraj s junačkom i otpornom tradicijom koja je dugo življena i koja je omogućila opstanak, uz velike nevolje i opasnosti. Novo jeste modernizovalo organizaciju života, ali je unosilo i nešto što je rušilo stare etičke ideale i principe. Bez hijerarhije nije se mogla uspostaviti država, ali je zato hijerarhija ukidala samostalnost i ravnopravnost pojedinaca koji su to uživali u plemenskoj zajednici. U plemenskoj zajednici ugled se sticao istinskim vrednostima i rezultatima — junaštvom, čojstvom, odbranom slobode i pravičnošću. Nova državna organizacija to više nije cenila na taj način. Ona je tražila od pojedinaca i pokornost i dužnost. Teško je bilo pokoriti one koji su izvojevali ličnu slobodu i tom slobodom donosili je i drugima. Kako sada njih pokoriti, nametnuti im obaveze i dužnosti, i često ih staviti u nepravno pravan položaj. Nova državna organizacija nosila je i neke karakteristike koje su opravdano smatrane i doživljavane kao nečasne: lukavstvo, laskanje, licemerje, neretko i spremnost na podvale, prevare, zavere, zločine i ubistva.

Njgoš je vladao u periodu kada su se dobro i zlo često udruživali. Jedno pored drugog je bilo prisutno u jakom intenzitetu. Njegovu zemlju okruživalo je zlo i interes. Zbog toga su pošasti poput pljački i ubistava na granicama

istovremeno bile i strast i zanimanje. Zbog toga su za njega junaštvo i čovečnost, ali i preživljavanje i borba, bili istovetni. Bilo je to vreme oskudice mudraca i mudrosti i povećanog broja junaka kod kojih je često izbijala i jedna posebna vrsta ludosti. Mudrost se dobija na dar od Boga ili prirode, a junake pravi situacija. Marko Miljanov je isticao: „Mudrom junak konja vodi”.⁵ Njegošev život u političkom smislu odvijao se kao sukob dva principa — plemenskog i državnog. Plemenski princip održavao je izborenu slobodu, koju treba sačuvati, da je nikakva vlast, pa ni centralna, ne dovede u pitanje. Državni princip tražio je red i učvršćenje nacionalne zajednice po cenu gubitka plemenske slobode, da bi bio izbegnut kaos i izdaja. Njegoš je imao na umu da pleme treba da pretvori i pretopi u narodnu zajednicu, a plemenske glavare u visoke državne činovnike.

S narodnom zajednicom gubi se plemenska sloboda, a činovnički položaji donose privilegije. Njemu je pružan otpor, ne toliko od ostarelih glavara, već od novih junaka koji su se junaštvom nametali plemenu kao vođe. Njegoš hoće da sačuva ideju junaštva rađanjem novog tipa junaka umom okrenutog prema državi, a nagonima još povezanog s plemenom. On neće slobodnog plemenika već slobodnog građanina. Često je dobijao nezadovoljnog plemenika, ali i nerazvijenog građanina. Vremenom će u Crnoj Gori prevladati junaci koji dobijaju bitke u boju, ali se pokorno ponašaju pred državnom vlašću. U plemenu „ličnost nije ni slobodna ni porobljena, nego unutra vezana naslijeđenim običajima, pravilima i životnim uslovima, a prema spolja silovita i slobodna. Pojedinci, oni najizrazitiji, ostaće slobodni i prema centralnoj vlasti. Ali masa plemenika se neće pretvoriti u slobodne građane nego u pokorene i pokorne podanike”.⁶

Da bi formirao državu, Njegoš se služio doušnicima, često i tajnim ubistvima, neizbežnim pratiocima apsolutističke vlasti. Istorijsko iskustvo nesporno je pokazalo da bez apsolutističke vlasti nikada ne bi mogla biti ukinuta plemenska vlast. Ono što je strogo zabranjivao, a i lično izbegavao, jeste bilo koji slučaj nasilja kada su u pitanju žene i nemoćnici. I kada je činio nasilje prema onima koji se nisu pokoravali, činio je to isključivo iz ideala. Nije mu bilo lako da izađe na kraj s plemenskim mentalitetom Crnogoraca zbog toga što kod njih nema osrednjosti ili običnosti. Tu je sve u rasponima — junaštvo ili kukavičluk, nesebičnost ili lakomost, nepodmitljivost ili podmitljivost. Crnogorci su nebo spuštali na zemlju jer su tako spojili najviše i najuzvišenije vrline sa ovozemaljskim neizvesnim i nestabilnim životom. Crnogorska zemlja

⁵ Milovan Đilas, *Njegoš*, Zodne, Beograd — Ljubljana, 1988, str. 233.

⁶ *Op. cit.*, str. 258.

donosi oskudne plodove, ali zato istovremeno i najslade i najgorče. Tipovi ličnosti u Njegoševom vremenu takođe su se oštro i isključivo izdvajali i delili. Jedni su bili potpuno opčinjeni idealizmom i idealima, a drugi ovozemaljskim strastima i najnižom sebičnošću. Crnogorke su u tom vremenu opisivane kao psovačice, izuzetno osećajne, ali ljute i verne, pravi kućni robovi koji „pevaju„: „Jarko sunce, ljepša sam od tebe”.⁷ Drugim rečima, u Crnoj Gori se ne prihvata, ali i ne podnosi prosečnost. Sve je tu u ekstremu, od najlepšeg do najružnijeg, od najboljeg do najlošijeg. Ljudi su hvaljeni kao junaci puni čoveštva, ali i označavani kao rđe i nule. To je razlog što Njegošu nije bilo lako da uspostavi modernu političku zajednicu, odnosno valjanu i dobru državnu organizaciju. Crnogorci su bili osetljivi kada je u pitanju čast, ponos, ugled, obraz, ali je kod njih u isto vreme bilo i puno zavisti, zlobe i zloradosti. Njegoš piše: „Strasti su duša zemna”.⁸ Cvijić je dodao da se strast „retko gde vidi, već poglavito oseća”.⁹ Smatrao je da Crnogorci poseduju isuviše pouzdanja, ali ponekad malo promišljenosti i dovoljnog predviđanja.¹⁰

U Njegoševom vremenu ruku pod ruku su išli najčistija duhovnost i najgrublje koristoljublje. Zato je kod Crnogoraca bila izuzetno velika udaljenost između čoveštva i nečoveštva. Njegoš je pisao: „Da nesretnje, proklete i besudne zemlje!”¹¹ U jednom pismu pisao je: „Teško onome ko je njen gospodar — to je najžalosnija sudbina na svijetu”.¹² Njegoš je svesno znao da mu prilike u tadašnjoj Crnoj Gori ne idu naruku kad ih upoređi sa idealima koje je u mislima snevao, niti etičkim principima prema kojima je uspevao da uskladi sopstveno unutrašnje ponašanje. On je spolja bio pritisnut velikim izazovima. Potčiniti plemena i stvoriti državu, tražilo je ne samo veliki napor, volju već i odlučnost i nepopustljivost. Zbog toga je često morao da se posluži i opasnim i rđavim sredstvima. Njega je okruživalo veliko uzburkano more zla. S jedne strane, spoljašnji osvajači i stalna neprijateljska pretnja Otoman-

⁷ *Op. cit.*, str. 261.

⁸ Petar II Petrović Njegoš, *Iz bilježnice*, u: Petar II Petrović Njegoš, *Djela*, CID, Podgorica, 1995, str. 786.

⁹ Jovan Cvijić, *Osobine dinarskih zemalja*, u: Jovan Cvijić, *Govori i članci*, knjiga 3, Srpska akademija nauka i umetnosti, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Književne novine, Beograd, 1991, str. 259.

¹⁰ Prema Cvijiću, ponekad je „njihova akcija nerazmišljena i ne stoji u logičnoj razmeri prema uzroku, mogu kompromitovati svoj razvitak i svoju veliku i korisnu budućnost...”. *Op. cit.*, str. 189.

¹¹ Milovan Đilas, *Njegoš*, Zodne, Beograd — Ljubljana, 1988, str. 263.

¹² Pismo N. N. od 20. marta 1848. godine, u: Petar Petrović Njegoš, *Pisma III*, Cjelokupna djela, knjiga 9, Prosveta, Beograd, 1955, str. 376.

ske imperije, kao i austrijsko odbijanje da se bilo šta od primorja dobije. S druge strane, ogromna unutrašnja samovolja glavara koja se često pokazivala u pobunama plemena. To zlo okruženje, smatrao je, moglo se jedino prihvatiti i praktikovati uz upotrebu takođe zlih sredstava, koja nalažu državni razlog i državotvorna ideja. U jednom pismu pisao je: „Ja zlu svakojem gledam pravo u oči”.¹³ Čim je stupio na presto, zapisao je: „Da je lijepa Crna Gora, ne bi se crna gora zvala, nego mliječna i medena... ta svešteni edem, da ga je ova kva sudbina postigla, bi se već zla prepunio i zlom otrovao... Crna Gora je samo zlo kako je zlu narok goni, a ja koji sam njen sin ne mogu joj ime proizreći što se neću zgroziti...”¹⁴

Upotrebu sredstava branio je i poetski, odnosno formulisao je jednu vrstu etičke filozofije. Ona u poetskom izrazu glasi: „Zlo činiti od zla se braneći, tu zločinstva nije nikakvoga”.¹⁵ I kada je upotrebljavao zla sredstva da bi veće zlo zaustavio, činio je to svesno i odlučno. Nije imao nikakve dileme, smatrao je da je to jedini način na koji može da se ostvari neki viši smisao. Taj smisao vezan je za utemeljenje države i državnosti. Kod njega je podjednako funkcionisala spremnost na surovi obračun i spremnost na širokogrudno pomilovanje. Bilo je tu neke vrste neodmerenosti, i kada se obračunava i kada prašta. Dnevni vladarski život odvijao se u obrascu obračuna i praštanja. Povremeno je znao da se posluži lukavstvom da bi plemenike koji se bune domamio i smaknuće im priredio.

Nikada u njemu nije bio potisnut i ugašen primitivac. Taj primitivizam u njemu bio je u arhetipu dugog istorijskog mučeničkog i tragičnog života Crnogoraca. Ono što ga nikada nije zahvatilo jeste da u tom primitivizmu, kojim je bio okružen i s kojim se mirio, nije bilo prostakluka. Primitivizam je iskonski oblik života, a prostakluk nešto što nastaje kao rđav veštački proizvod prepuštanja ljudskim niskim strastima i neodmerenostima. Nešto što ga je prostorno i simbolički okruživalo bila je Tablja iza njegovog dvora (Biljarde) na kojoj su bile izložene odsečene glave turskih zavojevača. Nisu to bile glave običnih vojnika nego turskih vezira, paša i begova, onih koji su predvodili otomansku vojsku da osvaja i pokorava Crnogorce i Crnu Goru. Bile su to glave moćnika i ljudi sa nekim od visokih tradicionalnih čovečnih obeležja, posebno obeležja junaka i odvažnika. Bilo je tu nečega vezanog za praistrijske prve religijske rituale. Odsecanjem najboljih glava neprijatelja smatralo

¹³ Pismo Stevanu Knićaninu, 20. januara 1850. godine (*Op. cit.*, str. 507)

¹⁴ Po stupanju na presto, Njegoš je ovo zapisao. (Milovan Đilas, *Njegoš*, Zodne, Beograd — Ljubljana, 1988, str. 274–275)

¹⁵ *Op. cit.*, str. 275.

se da je njihova snaga i moć ukroćena i da njeno stalno gledanje kod pobjednika povećava njegovu ličnu moć.

Imalo je u njegovoj vladarskoj misiji nečega što ga je vodilo da se služi „nalogima apsolutnih zakona i kosmičkih težnji ka dobru i redu”.¹⁶ Njegoš je držao do ljudskog dostojanstva, a ono se upravo održavalo uz pomoć časti. Pevao je: „Svak je rođen da po jednom umre, čast i bruka žive dovijeka!”¹⁷ Ono što je Njegoš iznad svega cenio jeste etički način života uz estetsku raskoš. U poemi *Svobodijada* pevao je:

„Pojednom se mre i rađa;
do poštenja sve je mrtvo —
ono živi vjekovečno;
grob je častan vječan život,
život stidan — grob vječiti!”¹⁸

Ovakav pristup životu nije lagodan, čak je opterećujući i težak, ali je zato nesporno najljudskiji.

Za junaka i Njegoševog plemenika ljubav prema ženi je i sramotna i loša. Zato kod Crnogoraca nema samoubistva zbog ljubavi. Ima ubistva kada je u pitanje sestra. Na taj način se brani njena i porodična čast ili odvraća nasrtaj na njen fizički i duševni život. Žena je kod Njegoša samo simbol sestre, a ljubav je samo strast. Zato su kod njega strasti podvrgnute nužnostima, a ne nerazumnim uživanjima. Strast je nužnost, a ljubav uživanje. Za uživanje se ne sme odvajati i gubiti vreme. Uživanje slabi junaštvo i otpor prema spoljašnjim zavojevačima. Muzika za Crnogorca je epika, a ne lirika. Plač je ženska работа i odušak, a smrkuto lice, čvrsto srce, oštro oko i odlučan pokret za muškarca. Oni znaju samo za tugu i veselost, između toga ništa ne postoji niti je vredno ako postoji. Nijanse prema njima tupe čistotu njihovih karaktera. Logika je kod Crnogoraca, ali i kod Njegoša — ili si čovek ili nečovek. Sve je u ekstremu i zato se kod njih gaji i podržava uzvišeni ideal čovečnosti.

Njegoš je u političkom životu Crne Gore bio prevratnički činilac — ukidao je plemensku samostalnost i uspostavljao novi oblik moderne vladavine, kneževsku vlast. Plemensku etiku, dobre navike i običaje pretvarao je u državne ra-

¹⁶ *Op. cit.*, str. 297.

¹⁷ Petar II Petrović Njegoš, *Lažni car Šćepan Mali*, u: Petar II Petrović Njegoš, *Djela*, CID, Podgorica, 1995, str. 171.

¹⁸ Petar II Petrović, Njegoš, *Svobodijada*, u: Petar II Petrović Njegoš, *Djela*, CID, Podgorica, 1995, str. 366.

zloge. Etičko je završavalo u zakonima, a običajno i u zakonima i u institucijama. Zakon je depersonalizovao lične autoritete. Plemenike je trebalo prevesti u odane podanike za državne razloge. Njegoš je imao i svojstva plemenskog predvodnika i političkog vođe. I jedan i drugi lik u njemu imali su despotske karakteristike. On je uspostavio despotski oblik vladanja koji je kasnije kod njegovih naslednika završio u vladavini despotske prosvete. Njegov naslednik knjaz Danilo uspostavio je strahovladu kakvu „Crna Gora nije upamtila. Plemenski otpori se nikad više neće ozbiljnije javljati — ideja države je utjerana u mozak i meso Crnogoraca. Nijesu ga mrzjeli. Takva njihova vlast je bila neizbježna i korisna. Štaviše, divili su mu se. Nije bilo nikog u herojskoj Crnoj Gori da se nje ga nije bojao. On je Evropi i svijetu dokazao činom — pobjedama i zavodjenjem reda, da je crnogorska država činjenica preko koje se više ne može prelaziti”.¹⁹

Nesporno je da je Njegoš otpočeo uspostavljanje državne vlasti. Može se konstatovati da sa njime prestaje plemenska, primitivna organizacija političkog života i otpočinje uspostavljanje moderne državne organizacije. Zbog te činjenice mnogi smatraju Njegoša ličnošću koja je završila s jednim tokom crnogorske istorije i otpočela drugi, moderni. Njegoš je uspostavio drugi obrazac života, mišljenja i osećanja Crnogoraca. On je stvarao državu iz crnogorskog plemenskog uređenja. Ujedinjavanjem plemena uobličavao je primerenu organizaciju političkog života, odnosno uspostavljao državu.

Svi kasniji tokovi crnogorskog društva nastaju posle tog Njegoševog kame-na temelja za novi zajednički život. Do njega postoji predružbeno stanje, a od njega počinje da se razvija društvo sa svim karakteristikama i podelama. Od njega otpočinje stvaranje grupa, slojeva i klasa, ali i početak formiranja nacije kao političke i ideološke zajednice. Od Njegoša se uspostavlja i država i njoj potrebna nacija. To je spoj porekla, ideologije, nacije i njoj primerene državne zajednice. Kamen temeljac i današnjoj Crnoj Gori kao državi postavio je Njegoš. I poslednje dane svog ovozemaljskog trajanja obeležio je uspostavljanjem jednog prava koje će biti izuzetno važno za razvoj zakona i zakonodavstva u Crnoj Gori — prava na nasleđe. To je učinio svojim testamentom. Bio je to čin razgraničenja imovine crnogorskih vladara na državnu i ličnu. Iz toga je kasnije, u vreme kneza a potom kralja Nikole, nastao jedan od najboljih crnogorskih zakonika — Bogišićev imovinski zakonik.

Od Njegoša počinje i formiranje građanskog društva, u početku zasnovanog na seljačkom elementu. Seljaci su postali slobodni, a njihovi plemenski glavari postali su državni činovnici. S Njegošem otpočinju i naponi da se Crna Gora kao država prizna i dobije status državnosti koji je konačno ostvaren

¹⁹ Milovan Đilas, *Njegoš*, Zodne, Beograd — Ljubljana, 1988, str. 314.

za vreme knjaza Nikole na Berlinskom kongresu. Njegoš je razorio jedan svet da bi uspostavio novi, bolji i dugovečniji. Sa ruševina starog sveta kupio je sve što je vredno i ugrađivao ga u temelje novog sveta. Raščišćavanje ruševina starog sveta je dugotrajan proces koji traje do današnjih dana. Posebno je teško raščistiti obrasce i mentalna stanja koji pripadaju procesima dugih trajanja. Još u Crnoj Gori iz tih ruševina, kako izreče jedan mislilac 19. veka, generacije mrtvih pritiskaju mozgove živih. Za savremene Crnogorce može se reći da generacije mrtvih pritiskaju neke delove mozga generacija sadašnjih. Ne treba imati iluziju, taj proces će još dugo trajati jer je ušao kao arhetip u gen čoveka sa crnogorskih prostora. To je ono što ih izdvaja od drugih ljudi u modernim vremenima i što ih pravi različitim od drugih. Oni grade i državu i građansko društvo, ali u toj gradnji nose i arhetipske upisanosti koje boje osobenost crnogorskog građanskog i državnog života. Često to drugi ne razumeju pa tu razliku obeležavaju predrasudama i stereotipima, odnosno olako uopštavaju i ono što se ne može uopštiti. Opšte i posebno čine jednu potpuniju sliku čoveka.

Njegoš je prvi izgovorio da je čovek tajna, da bi kasnije to ruski genije Fjodor Dostojevski ponovio. Iz tog proizilazi da mišljenje i saznavanje nastoje da prodru u tu tajnovitost čovekovu. Ona inspiriše i mišljenje i podstiče traganje za saznanjem te tajnovitosti. Njegoš peva:

„S točke svake pogledaj čovjeka,
kako hoćeš sudi o čovjeku –
tajna čojku čovjek je najviša.
Tvar je tvorca čovjek izabrana!”²⁰

Njegoš je pokazao da je nemoguće čoveka definisati. Drugim rečima, čovek izmiče svakoj definiciji, a i svaka definicija čoveka samo otkriva jedan njegov sloj. Sve dosadašnje definicije, kada se zbroje, ne mogu da pokriju čoveka kao ljudsko biće jer, kako to sjajno ističe Đuro Šušnjić, „svaka definicija čoveka oduzima čoveku nešto od veličine njegove čovečnosti. Zato čovek i beži od definicije, jer ne može da podnese da bude zatvoren među zidine jednog pojma o čoveku”.²¹ Čovek kao tajna otvara beskrajnost, odnosno u njegovom unutrašnjem svetu nalazi se beskonačnost.²²

²⁰ Petar II Petrović Njegoš, *Luča mikrokozma*, u: Petar II Petrović Njegoš, *Djela*, CID, Podgorica, 1995, str. 100.

²¹ Đuro Šušnjić, *Cvetovi tla*, Čigoja štampa, Beograd, 1995, str. 213.

²² „Tajna je, dakle, u čovjeku, te je uzdizanje Luče u Nebesko carstvo (da bi saznala tajnu) isto što i poniranje čovjeka u svoju dušu u tajno skrovište Luče koja osvetljava

S Njegošem nestaje mitska i etička Crna Gora, a nastupa građanska i organizovana. U crnogorskom čoveku dugo će unutar njegovog bića trajati borba između čojstva i interesa, između zajedničkih toplina i hladnih poslovnih računa. Taj teret nosi i današnji crnogorski čovek; on je sadržajno i u suštini i istorijski i ljudski razapet. Plodnost tog raspeća pokazuje se u uzvišenim činovima moralnog delovanja i ponašanja i profesionalnog standardizovanja. Herojsko i interesno često idu zajedno ruku pod ruku. Herojsko je ostatak veličanstvenog otpora u prošlosti i velike borbe za slobodu, pravdu i nezavisnost, a interesno u borbi za uspeh često ne bira ni sredstva ni cenu. Sve to živi i opstaje u savremenom crnogorskom životnom ljudskom ambijentu.

Njegoš je preživeo što je malo koji vladar u istoriji Crne Gore doživeo. Dobro je Đilas napisao da je Njegoš živeo u vremenu kada su prema Otomanskoj imperiji „stražarile mržnja i junaštvo”.²³ Njegoš je, međutim, imao problema i sa pokroviteljem i darodavcem, Rusijom. Njegoš je govorio „ko ti jednom rukom dava — drugom te za perčin drži”.²⁴ Njegoš je sa drugom velikom silom, Austrijom, bio u stanju, kako Đilas piše, pritajene „mržnje koja se prikazuje kao hladno prijateljstvo”.²⁵ U takvom okruženju su u Cetinje, to orlovsko gnezdo crnogorske države, ulazili špijuni, podvaladžije, prevaranti i zaverenici. Oni koji su se Njegošu na prijateljski način najviše približavali, ispostavilo se kasnije, bili su najveći špijuni. Od svih njih bio je najprevejaniji kapetan Orešković²⁶, koji se Njegošu prikazivao kao čovek jugoslovenstva, a u stvari bio je veliki zatrovani austrofil. U duši je duboko mrzeo i prezirao Njegoša. U svojim špijunskim izveštajima predlagao je napad na Crnu Goru. Ispostavilo se da su mnogi koji su dolazili sa primorja bili austrijski špijuni, poput popa Jakova Popovića i lekara Goldija. Oni su u Cetinje dolazili da bi skupljali podatke o tome u kakvom je stanju Njegoš i kako se ostvaruje njegova ideja državotvornosti. Istovremeno, Njegoš je bio okružen i Crnogorcima, posebno plemenskim glavarima, zahvaćenim vlastoljubivošću i gramzivošću. Intrige su ga okruživale i pritiskale. Reči Miltonovog Satane pravi su opis vremena i ljudi s kojima je Njegoš imao dodira: „Gospodovati je slatko i u ponoru pakla”.²⁷

---

tajnu suštine čovjeka...” (Žarko Vidović, *Njegoš i kosovski zavjet u novom vijeku*, Filip Višnjić, Beograd, 1989, str. 127)

²³ Milovan Đilas, *Njegoš*, Zodne, Beograd — Ljubljana, 1988, str. 318.

²⁴ Prema Milovanu Đilasu, Njegoš je ovo rekao Vrčeviću. (*Op. cit.*, str. 310)

²⁵ *Op. cit.*, str. 318.

²⁶ Njegoš je kapetana Oreškovića prihvatio kao prijatelja. Posvetio mu je jednu pesmu — *Gospodinu kapetanu Oreškoviću na uspomenu* (Petar II Petrović Njegoš, *Pjesme*, u: Petar II Petrović Njegoš, *Djela*, CID, Podgorica, 1995, str. 540–541).

²⁷ *Op. cit.*, str. 320.

Njegoš je nesreću i patnju svog naroda izdigao na najveću visinu etičke obaveznosti i odgovornosti. Upravo ga je to još više unutar vezivalo za ideju crnogorstva i jugoslovenstva. Njegoš je bio od onih vladara koji su despotizam nevoljno prihvatili jer na drugi način nije bilo moguće početi ujedinjenje plemena i formiranje državne zajednice. On je bio onaj despot koji je držao do poštenja, časti, ali i ponosa svakog Crnogorca. Nije posedovao sujetu koja bi ga odvela da ne može da čuje i reči koje o njemu ili njegovim postupcima loše govore. Njegošu se lako pristupalo i moglo mu se reći sve što se misli. Nesporo da je on osetio demonsku moć vlasti, „ali ga ona nikada nije osvojila. Njegova vlast bila je još oruđe, a ne cilj. Svaki svoj postupak nastojao je da izmjeri na terazijama bezlične i apsolutne pravičnosti”.²⁸

Dobro je primetila Isidora Sekulić da su u njegovom pesničkom izrazu došle do izražaja dve reči: glupost i zlo, ali on je nasuprot njima istakao veru u um i dužnost kada je u pitanju borba protiv zla.²⁹ Može se reći da je život proveo u borbi sa zlom i neznanjem. U godinama najvećih političkih sukoba nastajala su njegova najbolja dela. Nije to bio odraz stvarnosti, nego neki unutrašnji podsticaj da ono što vidi i fizičkim i duhovnim okom umetnički pretopi i izdigne iznad te opake i nesrećne stvarnosti u kojoj je živeo. Njegov san završavao je u javi, a java u snu. U njegovoj umetničkoj viziji um je dominirao nad zlom, a lepota nad rugobama svakidašnjeg života. On je, kao što je Hegel pisao za najbolji period antičkog grčkog političkog života, u glavi nosio ideal lepe političke zajednice.³⁰ Lepa politička zajednica je najveći ideal i domet političke mudrosti i razboritosti. Grcima je to ostvario Perikle, a Crnogorcima Njegoš u svojoj poetici. Živeći u periodu kada Crna Gora nije imala razvijenu državu, odnosno državne institucije, kao ni instrumente organizovanog državnog života, odnosi u zajednici su, kako ističe Sonja Tomović Šundić, „regulisani običajno-moralnim kodeksom, stvarani u viševekovnom istorijskom razvoju. Ideal zajednice se tako uspostavlja kao najviša vrednosna orijentacija za svakog njenog pripadnika. Opstanak Crne Gore u komplikovanim uslovima balkanske istorije, na razmeđu istočnih i zapadnih civilizacija i njihovih uticaja, česta imperijalna širenja različitih zavojevača i osvajanja crnogorske

²⁸ *Op. cit.*, str. 321.

²⁹ Isidora Sekulić, *Njegošu knjiga duboke odanosti*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1951.

³⁰ „Država sjedinjuje... subjektivno i objektivno umetničko delo. U državi duh nije samo predmet, kao što su to božanstva, niti je on subjektivno razvijen do lepe telesnosti, već je to živi opšti duh koji je ujedno samosvesni duh jedinki što sačinjavaju zajednicu” (Georg Vilhelm Fridrih Hegel, *Filozofija istorije*, Fedon, Beograd, 2006, str. 288).

teritorije, uslovalo je stvaranje jednog osobenog modela zajedničkog života. Sa neprikosnovenim autoritetom zajednice čija je sloboda i nezavisnost bila prva među moralnim dužnostima³¹.

Njegoš je na tragu velikih grčkih mislilaca, posebno Aristotela, smatrao da je čovek po prirodi političko biće. Prema Aristotelu, politika kao praktična delatnost temelji se na dve univerzalne vrednosti — dobru i pravdi, i na opštoj koristi. Upravo u ovom određenju politike pokazuje se neraskidivo jedinstvo, kada je u pitanju čovekovo političko biće, između politike i morala, jer je za primarni zajednički život moral najbitniji i najvredniji. Prema Aristotelu, čovek je biće zajednice. Van zajednice on je ili zver ili Bog. Izvan zajednice on je jedinka, odnosno biološka činjenica, a tek u zajednici formira se kao ličnost. „Jedinka je data, a ličnost zadata”.³² Upravo, to je ono što je Njegoša inspirisalo da svoje poetske ličnosti sagledava u plemenskoj zajednici tadašnje Crne Gore.

U istorijskom okolnostima u kojima je Njegoš živeo i delovao formirana je politička kultura utemeljena na pravoslavnoj religijskoj svesti, običajnoj tradiciji, etičkim načelima i moralnim poželjnostima.³³ Dominantna vrednost bila je sloboda — i lična i kolektivna. Takođe, moćno su demonstrirane univerzalne vrednosti kao što su istina, pravda, dobro, lepota. Najuzvišeniji, ali i najznačajniji politički život odvija se u političkoj zajednici utemeljenoj na estetskim vrednostima. To je bio putokaz kako se u nedostatku dobre organizacije i institucija vodi zajednica i kako se njome upravlja. Cilj politike u zajednici bio je pravedan, dostojanstven i otporan život u njenom unutrašnjem biću, ali i kada su u pitanju nasrtaji na nju. Upravo su sloboda i nasrtaji na nju u političkom smislu posebno razvili dva svojstva crnogorskog čoveka — junaštvo i hrabrost. Ova dva svojstva, odnosno vrline, primerene su suštini crnogorskog čoveka kao političkog bića. Ideal slobodne i pravedne zajednice je jedan od najvećih ideala u Njegoševom poimanju političkog bića. Politiku, kao praktičnu delatnost, kod Njegoša vode ideali *slobode* i *pravde*, odnosno sloboda i pravda, kao i moral, odnosno najsnažniji i najbitniji sadržaj zajedničkog života.

Stavljajući Njegoševe refleksije o politici i političkom životu u kontekst savremenih razmatranja, posebno tipologija političkih kultura, Sonja Tomović Šundić ispravno je zaključila da je u Njegoševom vremenu koncept političke kulture, prema tipologiji Gabrijela Almonda i Sidnija Verbe (Gabriel Almond,

³¹ Sonja Tomović Šundić, *Njegoševa filozofija čovjeka*, Narodna biblioteka „Radosav Ljumović”, Podgorica, 2016, str. 307–308.

³² Đuro Šušnjić, *Teorije kulture*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2015, str. 226.

³³ Sonja Tomović Šundić, *Njegoševa filozofija čovjeka*, Narodna biblioteka „Radosav Ljumović”, Podgorica, 2016, str. 308.

Sidney Verba), bio mešavina parohijalno-podaničke kulture sa naznakama elemenata participativne političke kulture.³⁴ Njegoševo vreme je vreme pret-političkog društvenog stanja u kojem nema utemeljenih i razvijenih institucija i ustanova političkog poretka. Posebno snažan uticaj u formiranju političke kulture u Njegoševom vremenu imala je pravoslavna vera. Njene vrednosti i norme orijentisale su pojedince u tadašnjoj političkoj zajednici. Model političke kulture koji je odgovarao političkoj zajednici Crne Gore bio je uslovljen istorijskim okolnostima, geografskim prostorom, mentalnim karakteristikama i karakteristikama ličnosti, mitovima, simbolima, jezikom, znanjima, stavovima, običajima i ritualima.

U dva Njegoševa poetska dela — *Gorskom vijencu* i *Lažnom caru Šćepanu Malom* — Njegoš je prikazao dva pristupa političkoj zajednici i uopšte političkom životu. U *Gorskom vijencu* politički život odvija se na saborima na kojima podjednako učestvuju glavari i ljudi iz naroda. U dijalozima se uvažavaju bolji argumenti, utemeljeni na njihovoj logičkoj vrednosti i koji su bolji za dobrobit zajednice, a ne na osnovu položaja pojedinaca u plemenskoj hijerarhiji. I kada izabranici, odnosno glavari, razgovaraju, Njegoš, kao i antički tragičari, uvodi *kolo* koje simboliše glas „cijela naroda”. Na ovaj način Njegoš utemeljuje osnov za široki politički konsenzus prilikom donošenja političkih odluka. *Gorski vijenac* pripada, kada je u pitanju politički život, odnosno politička zajednica, tipu rodovske zajednice i organizacije koja proizilazi iz nje. To je tipičan primer tribalnog političkog organizovanja.

U *Lažnom caru Šćepanu Malom* Njegoš uvodi nove elemente koji pripadaju modernoj politici. Preko tog stranca — vladara Crne Gore — menja se rodovska (plemenska) politička organizacija u političku zajednicu. Primer toga je da se utemeljuje politička moć onako kako je ona otpočela da se demonstrira i praktikuje u novom dobu. S njom dolazi drugačija retorika — demagoška, otpočinje zavođenje naroda, uspostavlja se autoritarnost i arbitrarnost ideološkog mišljenja i upotreba različitih sredstava i metoda za učvršćivanje na vlasti i očuvanje vlasti. U *Lažnom caru Šćepanu Malom*, za razliku od *Gorskog vijenca* prožetog tradicijskim političkim mišljenjem i političkom kulturom, nestaje plemenska organizacija i uspostavlja se politička zajednica koja se formira i funkcioniše prema simbolima modernih političkih mitova. Dolazak lažnog cara Šćepana Malog u Crnu Goru je simbolički izlazak iz rodovskog principa političkog organizovanja i uspostavljanja spoljašnjeg političkog moderniteta.

³⁴ Gabrijel A. Almond, Sidney Verba, *Civilna kultura*, Politička kultura, Zagreb, 2000, str. 22–25.

To je priprema za razdvajanje duhovne i svetovne vlasti i priprema uspostavljanja države na modernim načelima državnog ustrojstva.

Njegoš spoznaje opasnost koja dolazi iz modernog značenja politike i političkog života. Moderno donosi moderniju organizaciju, ali uspostavlja i opasan princip političke moći jer može da završi u velikoj autoritarnosti. Njegoš je prefinjeno u svojoj poetici ukazao na negativnu stranu političkog ponašanja u kome dominira politička moć kao neprikosnoveni autoritet koji se lako može otrgnuti i otuđiti od naroda. U piramidi vlasti pod okriljem neprikosnovenog autoriteta, bivši rodovski, odnosno plemenski glavari, učvršćuju moć ne više na vrednosno-moralnim načelima, već na prisvajanju političke moći na osnovu koje i oni u njihovom domenu postaju neprikosnoveni. U rodovskoj, odnosno plemensko-bratstveničkoj organizaciji, izbor glavara zasnivan je na vrednosno-moralnim načelima, odnosno na pokazanom i dokazanom junaštvu, hrabrosti i nesebičnosti. Tu su bile isključene lične koristi, privilegije i dobiti. Moć darivanja u zajednici imala je najveću vrednost, posebno ako se za to polaže i žrtvuje život. U plemenskoj političkoj organizaciji veličalo se žrtvovanje za zajednicu kao najuzvišeniji čin. Smrt u otporu prema svemu neljudskom za zajednicu je bila veličanstvena dobit. U takvoj politici izuzetnu cenu imala je istinitost, iskrenost, poverenje i spremnost na lično žrtvovanje. Sve te vrednosti u modernom značenju politike braniće se pravilima, zakonima i propisima.

U modernoj politici sredstva su pobedila vrline i zato su sredstva postala najmoćije oružje za ličnu dobit i zajedničku propast. To je snažna i jaka poruka Njegoševog sagledavanja politike, političke zajednice i političkog života. Kao i svi veliki mislioci, i Njegoš je bio u rascepu paradoksa — od paradoksalne misli do paradoksalnih praktičnih dilema. I današnja Crna Gora u svom političkom životu treba da teži da njegoševski razrešava političke probleme i dileme koje je pritiskaju i ponekad vode ka raspećima i podelama koje mogu da joj nanesu veliku štetu. Njegoševski paradoksalni ideal političke zajednice i političkog života trebalo bi da bude pouka i poruka za moderne savremene učesnike u političkom životu Crne Gore.

Njegoš je mislilac i poeta kosmičke, a ne razbijene ovozemaljske slike sveta. Iz njega se misao izliva kao celina, a ne kao delovi i delići razbijenog misaonog ogledala. Njegova poetika i refleksija pripadaju svim vremenima i kosmičkim prostranstvima i beskonačnostima. U njemu prebiva eshilovska estetska tragedija, danteovsko zlo i pakao i šekspirovska refleksija. On je u horizontalnom ovozemaljskom prostoru zemaljski i lokalni, a u vertikalnom lovčenski, himalajski i kosmički. Kod Njegoša čovek nije u centru kosmosa, nego je kosmos u centru čoveka. Njegovo viđenje čoveka nije homocentrično već je ko-

smocentrično. U čovekovom telu sudaraju se kosmičke mogućnosti i ovozemaljske nužnosti.

Njegoša treba čitati i tumačiti prema univerzalnim značenjima, a ne u prošlim, tekućim ovozemaljskim opterećenjima. Njegoš svog vremena opterećen je nesrećama, porobljavanjima, odbrambenim i oslobađajućim energijama i događanjima. Sila je kod njega u njegovom vremenu odbrambena mogućnost, a u misaonom i pesničkom nadahnuću neljudska i nedostojna upotrebljivost. Njegovi stihovi imaju univerzalnu vrednost: „Kome zakon leži u topuzu, / tragovi mu smrde nečovještvom”³⁵, ili „Teško zemlji kuda prođe vojska!”³⁶, ili „al’ tirjanstvu stati nogom za vrat, / dovesti ga k poznaniju prava, / to je ljudska dužnost najsvetija!”³⁷ To je Njegoš. Njegoš univerzalnih poruka i pouka koje važe za sve prostore i sva vremena i koje opominju da sredstva sile uvek idu protiv čoveka.

Pretiti Njegošem u savremenim okolnostima drugima nije u njegoševskom duhu. Njegoša opterećenog događajima u vremenu u kojem je živeo treba ostaviti u muzeju prošlosti. Te događaje i okolnosti njegovog vremena nikada ne treba praktično upotrebljavati u savremenosti. Otpor prema imperijalnoj otomanskoj politici, ali i prema drugim imperijama iz njegovog vremena, ne bi smeo da bude upotrebljen u bilo kakvom savremenom nesporazumu. Još je Aristotel opominjao da ispravljati nepravde iz prošlosti nije ništa drugo nego počinuti još veće nepravde u savremenosti. Pripadnici druge kulture, posebno etnosa i religija, nisu krivci za ono što su u prošlosti neke od imperijalnih politika njihovih matičnih zemalja počinile prema narodu Crne Gore. Zbog toga Njegoša treba citirati i veličati onim misaonim darovima koji imaju univerzalnu važnost. Ti misaoni cvetovi mogu svima da budu i dar i inspiracija i podsticaj. Samo u bašti različitih cvetova ima mnogo mirisa, oblika, sadržaja i podsticaja.

³⁵ Petar II Petrović Njegoš, *Gorski vjenac*, u: Petar II Petrović Njegoš, *Djela*, CID, Podgorica, 1995, str. 44.

³⁶ *Op. cit.*, str. 44.

³⁷ *Op. cit.*, str. 30.

Čedomir ČUPIĆ

NJEGOŠ IN HIS AND OUR TIMES

— *A Perspective on Politics and Political Life in Njegoš's Activities and Writings* —

Summary

This text analyses and debates the political activity of Njegoš and its significance in our times. His personality combines three roles: poet, bishop and ruler. As a ruler, Njegoš was stretched between modernity and patriarchal tradition and traditionalism. The state-building of Montenegro begins with him. The drama of state-building was difficult and challenging for the ruler facing the enemies on the outside and the fierce resistance of clans on the inside. In such a situation, Njegoš attempted to connect human ideals which lay foundation of personal dignity, but also to create state organisation with the principle of hierarchy which demands subordination to organised authority, as well as responsible behaviour. The clash, however, starts between the tribal understanding of autonomy and organised state. Njegoš expressed that poetically in two of his masterpieces, *The Mountain Wreath* and *The False Tsar Stephen the Little*. In *The Mountain Wreath*, the political life takes place in the popular assemblies, with participation on equal footing of both the chiefs and the people. A better argument is winning in dialogues, rather than the argument of tribal hierarchical position. In *The False Tsar Stephen the Little*, Njegoš introduced the elements of modern politics which change tribal (clan) political organisation. The modern political organisation distinguishes spiritual and secular authority, and the establishment of state on modern principles is being prepared on that basis. In his poetics, Njegoš elegantly pointed to the negative side of political behaviour which is being introduced by modernity. It is dominated by political power as an unchallenged authority which can easily be taken away and alienated from the people. The awareness of the dangers introduced by modern politics tormented Njegoš during the whole process of state-building in Montenegro. In our times, Njegoš should be read and interpreted according to universal meanings, not according to the worldly burden of the past days.

Key words: *politics, clan, people, state, authority, tradition, traditionalism, modernisation, freedom, justice, universal values*